

ПОЧУТТЯ ЛЮБОВІ ЯК ОСНОВА ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА І СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Валентин Рибалка, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Київ, Україна.

Феномен любові вже давно привертає увагу теологів, митців і вчених, але й дотепер залишається однією з найбільших таємниць людства. Наукове вивчення цього феномену в психології та педагогіці здійснюється такими дослідниками, як Г.І.Челпанов, З.Фрейд, Е.Фром, Я.Корчак, В.О.Сухомлинський, К.Е.Ізард, І.С.Кон, В.Ф.Моргун, І.А.Зязюн, С.Д.Максименко та ін. В цій статті, звичайно, не ставиться завдання дати вичерпне розкриття цієї проблеми, в ній аналізуються деякі її сторони, що необхідно для кращого розуміння природи любові вчителями, практичними психологами і соціальними педагогами системи освіти як важливої складової їх професійної діяльності. Актуальність звернення до любові як до життєтворчого феномену зростає в наш час, коли відбувається вихолощення, розпуста, знецінення цього почуття у суспільстві, де утверджуються маргінальні цінності, зокрема ненависть, ворожість, а любов перетворюється на товар і редукується до найпримітивніших своїх форм... Руйнівну роль в цьому відіграють деякі мас-медіа, агресивні види субкультури, порнографія, поп-мистецтво тощо. Любов піддається у ХХІ столітті новим іспитам і потребує нових засобів захисту й утвердження. Тому в освіті мають здійснюватися додаткові і неперервні зусилля по збереженню, охороні, утвердженню цього почуття як духовного потенціалу людства, від чистоти якого залежить саме його існування. Наука має підтримати при цьому зусилля релігії і класичного мистецтва і виступити спільно з ними на захист й утвердження любові як одухотвореного животворного почуття.

Можемо додати також, що за нашими спостереженнями, число звернень до практичних психологів, що безпосередньо пов'язані із різноманітними розладами цього почуття у людей, неперервно зростає і вже сягає 30-40%, а серед юних і молодих клієнтів – вдвічі більше. Ми живемо в умовах дефіциту справжньої, щирої любові, в умовах її навмисної деформації і капіталізації. Любов потрапляє у рабство до ненависті, поєднується з нею і зазнає нечуваної дискредитації. Тому так актуально звернутися до розуміння любові психологами і педагогами, які вважають її чистим джерелом справжніх гуманних стосунків між людьми.

У зв'язку з цим, надзвичайно інформативним в даному плані є розуміння любові нашим співвітчизником, відомим філософом, психологом і педагогом Г.І.Челпановим (1862-1936). Базуючись на любові до істини (звичайно як і в усіх інших своїх наукових пошуках), вчений відносить любов до категорії так званих симпатичних почуттів, під якими розуміються ті почуття, що пов'язані з інстинктивним наслідуванням переживанням іншої особи. «Це ті почуття, котрі

настільки ж є наслідком *соціального* життя, наскільки і причиною його. Завдяки цим почуттям індивідуум, так би мовити, відволікається від себе і приходиться до безпосереднього дотику із психічним життям інших індивідуумів. В цьому сенсі слід визнати, що симпатія є первісним елементом соціального почуття» [14, с. 180]. В основі прогресу суспільного життя, так само як і індивідуального, лежить почуття любові, а його руйнація відбувається під впливом антиподу любові - ненависті і ворожості.

Г.І.Челпанов подає оригінальну психологічну характеристику почуття любові, яка зберігає своє значення і для нинішнього часу, більше того, до цієї характеристики доцільно щоразу повертатися, якщо ми хочемо зупинити процес знецінення, примітивізації цього святого почуття. Вчений переконаний, що почуття любові і симпатії тісно пов'язані між собою. «Характерним для почуття любові є те, що людина відчуває задоволення у присутності предмету любові, у присутності іншої істоти, що також здатна почувати... Це почуття задоволення може набувати різних форм: *егоїстичної* – коли благополуччя іншої істоти, що відчуває, нас не дуже цікавить, і *альтруїстичної* – коли наш інтерес спрямовується саме на це. Але найсуттєвішим для почуття любові є наявність іншої істоти, що відчуває. В елементарнішій формі ця емоція має інстинктивний характер, причому реакція цієї емоції виявляється у потязі обіймати, цілувати, - взагалі, дотикатися... Якщо ж ми від почуття любові відніmemo симпатію, то залишиться елемент, який зветься прихильністю, котру ...звуть також емоцією *ніжності*». Г.І.Челпанов розрізняє різні форми прихильності, такі як дружба (що зумовлюється схожістю чи відмінністю, і тоді особистості начебто доповнюють одне одного, в такому разі дружба постає ознакою любові, тобто почуття задоволення у присутності даної особи) і кохання між особами протилежної статі (що обумовлюється інстинктивним потягом до народження дитини). Дослідник розглядає також почуття естетичної любові. Коханню, як «виду прихильності, притаманна та ознака, котру англійські психологи звать «винятковістю». Це почуття полягає в тому, що любов до однієї особи виключає подібне ж почуття по відношенню до іншої особи» [14, с. 183].

Сучасною мовою можна було б сказати, що любов характеризується суб'єктністю, трансцендентністю з обох сторін, вона має взаємний характер, базується на спільній, інтегративній суб'єктності, котра об'єднує коханих спрямованістю одне на одне заради створення загального для них почуття як основи співдії, що йому відповідає. Любов, начебто певний емоційний розчин, скріплює і парні міжособистісні стосунки, і більш широкі суспільні взаємовідношення, тому про якість цього емоційного розчину треба завжди пам'ятати і уважно дбати про нього. Слова Г.І.Челпанова про любов як симпатичне почуття, що трансцендентується за межі індивіда, об'єднує людей, дуже актуальні і потрібні нашому часові.

Цікаво, що подане Г.І.Челпановим розуміння любові є настільки універсальним, що може бути прикладене, так би мовити, до різних сфер переживання цього почуття. Приміром є юнацька любов як одне із найголовніших духовних почуттів учнівської молоді, котру треба краще

розуміти педагогічним працівникам і спиратися на нього у навчально-виховній роботі з нею. Любов дитини до світу і оточуючих як правило пронизана досвідом переживання ніжної любові матері і справедливої любові батька, об'єднуючої любові близьких родичів і друзів і в цьому бере свій початок розвиток соціальних форм почуття любові – дружби, солідарності, згуртованості, єдності тощо. Любов рефлексивно пов'язує в певне емоційне ціле не тільки різновікові покоління, але й однолітків. Вже у дитячому та підлітковому віці з'являються перші прояви власної любові до протилежної статі, кохання між нареченими, яке пізніше стає основою сімейної любові, на базі якої з'являються діти і продовжується життя. Відбувається кругообіг почуття любові, котрий слід підтримувати, плекати дорослими і самою дитиною. Любов наче циркулює по різноманітним соціальним та міжіндивідуальним зв'язкам і в цьому циркуляторному процесі породжуються нові покоління, кращі умови для їх життя, розвитку, оновлення, піднесення людей.

Ще у тридцяті роки минулого століття Януш Корчак (1878-1942) показав у своїй книзі «Як любити дитину», що вчитель у своїй любові до учня має передусім поважати любов самої дитини. Він із жалем писав, що через неправильне, іронічне й насмішкувате ставлення дорослих до юного кохання «діти ховаються, але люблять одне одного.

Він любить її за те, що вона не така мамина донька, як усі, весела, не свариться, носить розпущене волосся, що у неї немає батька, що вона якась така славна.

Вона любить його за те, що він не такий, як усі хлопчики, не хуліган, за те, що смішний, що у нього світяться очі, красиве ім'я, що такий якийсь славний.

Ховаються і люблять одне одного...

Чи погано, що вони закохані? І навіть не закохані, а просто дуже, дуже люблять одне одного? Навіть більше, ніж батьків? А може саме це і грішне?...

Вибиваючи з голови передчасну любов, чи не вбиваємо ми тим самим передчасну розпусту?» [7, с. 100-101]. Ці оригінальні ідеї щодо юнацької любові є цінними і для сучасного педагогічного працівника.

Видатний український педагог В.О.Сухомлинський (1918-1970) писав у своєму творі, названому так само, як і у Януша Корчака - «Як любити дитину», - про значення любові для вчителя: «Любов до дитини в нашій спеціальності – це плоть і кров виховання як сили, що здатна впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – все рівно, що співак без голосу, музикант без слуху, живописець без почуття кольору.

...Мова йде про мудру людську любов, одухотворену глибоким знанням людського, розумінням усіх слабких і сильних сторін особистості, про любов, що застерігає від безрозсудних вчинків і надихає на вчинки чесні, благородні. Любов, що вчить жити, - така любов нелегка, вона вимагає напруження всіх сил душі, постійної віддачі їх.

Разом з тим, любов до дітей надихає вихователя, є для нього джерелом, з якого він постійно черпає нові сили» [13, с. 309].

В.О.Сухомлинський переконаний, що «мудра любов до дітей – вершина нашої педагогічної культури, думки і почуттів. Сердечність, теплота, доброзичливість у ставленні до дитини – те, що можна назвати загальним словом доброта, є результатом великої тривалої роботи педагога над самовихованням почуттів» [13, с. 316].

«Те, що ми вкладаємо в поняття *любов учителя до дітей, любов дітей до вчителя*, починається, на мій погляд, з подиву, з благоговіння однієї людини перед духовними багатствами іншої і передусім перед багатствами думки» [13, с. 318]. Любов при цьому має властивість дивовижно примножуватися співпрацею душ вчителя і учня і передаватися далі до представників оточуючих їх кіл – і таким чином утворюється соціальна сфера любові.

Значенню цього поняття для вчителя присвятив, зокрема свою книгу «Педагогіка добра» видатний філософ, психолог і педагог І.А.Зязюн. Він переконаний, що віншування батька й матері, українського народу, рідної землі, Батьківщини неможливе, якщо ми всі «не навчені, не виховані, не облагороджені великою метою Добра, Любові, Істини і Краси» [4, с. 307]. Саме поєднання любові із означеними духовними цінностями робить її посправжньому животворною й утворює шлях до її одухотворення.

Цей шлях асоціюється з поєднанням Любові з Вірою і Надією, властивим для християнського розуміння Любові людини до Бога і Любові Бога до людини. Віруючим відомі слова Ісуса Христа: «Полюбіть Бога усім серцем, усім розумінням, а ближнього як самого себе!» В такому разі Любов перетворюється в головну умову, в певний метод християнського виховання, суть якого ще слід краще усвідомити. Фактично у християнській педагогіці Любов виступає провідним дидактичним принципом, навіть мета-методом, що піднесений до висоти Божої Любові до людини і Любові людини до Бога.

Спеціалісти одноставно відмічають величезну роль любові у житті людей, їх вихованні, становленні як особистості, в їх здоров'ї, у досягненні реальному безсмерті людського роду, завдяки чому він, цей рід, існує вже мільйони років і має безкінечну перспективу...

Так, відомий дослідник емоцій людини К.Е.Ізард вважав, що «любов займає особливе місце в житті кожної людини. Батьківська любов, любов матері відчувається у ранньому дитинстві і супроводжує людину впродовж багатьох років його життя. Джерелом збагачення і радості може бути любов брата чи сестри, любов друзів.

Коли юнацькі мрії замінюють місце дитячих радощів і сумів, з'являється романтична любов, в якій домінують інтерес, радість і сексуальний потяг.

Кожний з цих типів любові має неповторні ознаки, кожний – особливий комплекс афектів. Але, не дивлячись на розбіжності, в них є і щось спільне. Любов пов'язує людей одне з одним, і цей афективний зв'язок має еволюційно-біологічне, соціокультурне та міжособистісне значення. Взаємна любов утворює особливе взаємовідношення, котре змінює всі інші афективні пороги і впливає на всі когнітивні процеси людини» [5, с. 89-90]. Можливо, за цим стоїть певний науковий «закон любові», за яким це почуття суттєво покращує, оптимізує, мобілізує, примножує душевний, духовний потенціал людини,

робить її значно сильнішою, успішнішою, здоровішою, у порівнянні з іншими людськими почуттями. Мова йде, вірогідно, про один із найважливіших законів життя. І любов матері і батька до дитини виконує функцію вихідного еталону в такому законі, що виявляється при сприйманні, формуванні і генеруванні суб'єктом відношень любові з іншими людьми, завдяки чому їх соборна сила збільшується до небачених висот.

Стислу і глибоку характеристику поняття любові ми знаходимо в «Українському педагогічному словнику» С.У.Гончаренка (1924-2013), котрий визначає її як «високе моральне почуття, яке полягає у стійкій, самовідданій і свідомій прихильності людини до когось чи чогось, зумовленій визнанням позитивних якостей об'єкта любові, або спільними переконаннями, життєвими цілями та інтересами людей. Протилежністю любові є ненависть, тобто почуття стійкої та свідомої ворожості, відрази до когось або чогось. Предметом любові можуть бути конкретні й узагальнені об'єкти (батьківщина, праця, конкретна людина тощо). У вузькому розумінні слова любов, або кохання – це стійка, самовіддана і свідомо прихильність до особи іншої статі» [3, с. 196]. У зв'язку з цим, не слід виключати існування дивного поєднання любові з ненавистю, яке взагалі-то передбачається амбівалентною природою будь-якої емоції і почуття, в тому числі і любові. Таке поєднання не перестає вражати, коли людина здатна до крайніх проявів такої почуттєвої антиномії, приміром, одночасно кохання і ненависті до однієї й тієї ж людини, або патріотичної любові до Батьківщини і водночас – смертельної ненависті до її ворогів із самопожертвуванням свого життя заради такої любові. Такі приклади потребують глибокого психологічного аналізу...

У «Великій психологічній енциклопедії» наводиться сучасне розуміння любові як: «1.Високого ступеня емоційно позитивного ставлення, що виокремлює його об'єкта серед інших і розташовує його в центрі життєвих потреб й інтересів суб'єкта до батьківщини, матері, до дітей, до музики тощо. 2.Інтенсивне, напружене й водночас стійке почуття суб'єкта, фізіологічно обумовлене сексуальними потребами; виражається у соціально сформованому потязі бути максимально представленим своїми особистісно значущими рисами у життєдіяльності іншого так, щоб пробудити в ньому потребу у відповідному почутті тієї ж інтенсивності, напруженості й стійкості. Почуття любові глибоко інтимне й супроводжується ситуативно виникаючими й змінними емоціями ніжності, захоплення, ревності та ін., що переживаються залежно від індивідуально-психологічних особливостей особистості» [1, с. 222].

В цій же статті справедливо вказується, що «як родове поняття любов охоплює достатньо широке коло емоційних явищ, котрі вирізняються глибиною, силою, предметною спрямованістю тощо: від порівняно слабо виражених схвалюючих відношень (симпатія) до цілком охоплюючих людину переживань, котрі досягають сили пристрасті [там само].

Авторами відмічається злитність сексуальної потреби індивіда, що забезпечує кінець кінцем продовження роду, з любов'ю як вищого почуття, що дає максимальну можливість особистості бути продовженою, максимально представленою в іншому значущому. Це не дозволяє у рефлексії відділити одне

від іншого, через що різні філософські та психологічні напрямки припускали або неправомірну абсолютизацію біологічного начала в любові, зводячи її до статевого інстинкту (любов як секс), чи, заперечуючи і принижуючи фізіологічну сторону любові, трактувати її як суто духовне почуття (любов платонічна). «В особистості людини біологічне знімається і виступає у перетвореному вигляді як соціальне, любов у своїх інтимних психологічних характеристиках – конкретно-історично зумовлене почуття, що своєрідно відображає соціальні відношення і особливості культури і виступає як моральна основа відношень в інституті шлюбу» [там само].

«Дослідники онтогенезу і функцій любові довели, що вона відіграє важливу роль у формуванні особистості і становленні її «Я-концепції» і, навпаки, що фрустрація потреби у любові призводить до погіршення соматичного та психічного стану людини. Ними був встановлений тісний зв'язок індивідуального почуття любові із традиціями і нормами суспільства і з особливостями сімейного виховання. В психології досліджувалися внутрішня структура любові в цілому і зв'язки окремих її елементів з різними характеристиками особистості, внаслідок чого були встановлені, зокрема зв'язки між здатністю до любові і ставленням суб'єкта до самого себе. Всі ці факти, а також роль любові у створенні сім'ї роблять проблематику любові винятково важливою для психотерапії та психологічного консультування, для виховання і самовиховання особистості» [1, с. 222].

«За З.Фрейдом ядром любові є статевая любов, що має метою статеве сполучення. Але від цього поняття невіддільне все, що властиве поняттю «любов»: самолюбство, любов до батьків і дітей, дружба, людинолюбство, відданість конкретним предметам та абстрактним ідеям» [там само].

З.Фрейд стверджував, що любов – це установка, орієнтація характеру, котра задає відношення людини до світу взагалі, а також вияв почуття піклування, відповідальності, поваги і розуміння інших людей, бажання і здатність зрілого творчого характеру до активної зацікавленості у житті та розвитку об'єкту любові. Статевий потяг – лише форма прояву потреби в любові і сполученні.

Любов – мистецтво, що вимагає різноманітних знань і умінь, в тому числі дисципліни, зосередженості, терпіння, зацікавленості, активності і віри. У сучасному суспільстві любовні стосунки підпорядковуються законам ринку і реалізуються у численних формах псевдолюбви» [1, с. 222]. Відмітимо, що у розумінні любові З.Фрейдом найважливіше, на наш погляд, не його увага до відомих сексуальних комплексів Едипа чи Електри, кастраційного комплексу, а створення справжньої системної піраміди Любові, яку утворюють різноманітні її види. На жаль, ця піраміда ще не стала предметом психолого-педагогічного дослідження та інструментом психотерапевтичної допомоги в ході застосування психоаналізу чи інших психотерапій.

У монографії «Психологія особистості», підготовленій С.Д.Максименком, М.В.Папучею і К.С.Максименко, висувається важливе положення, що покладене в назву одного із розділів: «Особистість починається з любові» [8, с. 138]. «Адже любов батьків один до одного лише і може народити, оживити, актуалізувати любов самої дитини: лише вона означатиме повне

безоціночнеприйняття дитини і формування в неї базальних особистісних новоутворень, таких як довіра до світу та ін.» [8, с. 152].

Автори відмічають, що «...існування особистості як соціального феномена, який саморозвивається шляхом вращування себе в культуру, актуалізації власних біосоціальних потенцій і творчого осягнення світу, має багато можливостей... зростати в любові з боку інших. На всіх етапах онтогенезу особистості потенційно надаються такі можливості, і її власна справа – використати їх. Хоча досвід вчить, що дефіцит любові в ранньому дитячому віці компенсувати буває дуже важко» [8, с. 153]. Таким чином, любов постає як початкова і тому визначальна форма творчості, оскільки має відношення до породження головного Суб'єкту творчості – нової людини, особистості, соборної особистості як суспільного суб'єкта наступних, похідних форм творчості, культурно-історичної спадковості всіх людських форм творення світу або, говорячи словами В.І.Вернадського - ноосфери.

Разом з тим, із контексту дослідження впливає цікаве припущення, що кожен із партнерів любові бачить в особі іншого образ бажаної дитини (як пов'язаний з узагальненим апперцептивним образом своїх батьків), що конкретизується у відповідних мріях, у своєрідному спільному генетичному проекті, його втіленні в умовах сімейного життя через зачаття, виношування, народження матір'ю, становлення всією сім'єю у наявних соціокультурних умовах. Батькові важливо правильно зрозуміти в цьому плані перенос любові матері з батька на дитину при народженні останньої, концентрацію цього материнського почуття на немовляті. Але не всякий батько може витримати зменшення любові до себе з боку молоді матері, через що відбуваються численні розлучення...

Сучасні американські дослідники Р.Герріг і Ф.Зимбардо тлумачать любов у своїй монографії «Психологія і життя» фактично в контексті життєтворчості як: пристрасть – статеву пристрасть і жагу; довірливу близькість – чесність і взаєморозуміння; вірність – відданість і жертвність. Вони розрізняють поняття любові і закоханості, виділяючи індивідуальні розбіжності в тому, як і наскільки тривало люди переживають любов, наскільки любов визначає прив'язаність людей одне до одного, як любов впливає на успішність життя, розглядаючи взаємозв'язок і наступність між пристрасною любов'ю і любов'ю-дружбою тощо [2, с. 888].

Важливим для розуміння природи любові є питання про її типологію. Так, Платон виділяв чотири види любові – пристрасну любов, любов-дружбу, сімейну любов, досконалу любов. У Ф.М.Достоевського ми знаходимо мрійливу і діяльну любов, а у В.О.Сухомлинського - інстинктивну й мудру. У сучасному «Великому психологічному словнику» виділяються такі різновиди любові, як: 1) любов братська («любов між рівними») – фундаментальний тип, що утворює основу всіх видів любові; 2) любов материнська («любов до безпомічної істоти»); 3) любов еротична; 4) любов до себе; 5) любов до Бога.

Справжньою поетичною енциклопедією любові є книга поезій сучасного українського філософа, математика, митця Ярослава Миколайовича Миколайчука "Незаймана Любов у даліні Світів: Поетична повість" [9]. Він є

доктором технічних наук, професором, директором Карпатського державного центру інформаційних засобів і технологій Національної академії наук України, автором комп'ютерної математичної моделі геному. Водночас, як сучасний український Байрон, він поетично досліджує таємницю любові у масштабі планети Земля і Всесвіту. Ми наважуємося виділити, з дозволу автора, який подарував нам у лютому 2009 року свою унікальну книгу поезій, ті види любові, котрі названі А.Яном (псевдо поета), щоб показати всеосяжність, безкінечність і вічність цього почуття. Ми не скорочуємо перелік наведених в книзі видів любові, оскільки психолог і педагог має орієнтуватися у всіх її видах, під прямим чи опосередкованим впливом яких у сім'ї та суспільстві можуть знаходитися їх клієнти та учні.

Ось цей список в оригінальному авторському формулюванні та послідовності наведення у тексті його книги: протисуспільна або таємна любов; достеменно правдива Любов східних жінок; Любов-Доля; Любов земних чоловіків та їхніх демонічних начал; Любов – недоторкана, непорочна, незалежна від суспільних основ; прихована любов Сходу; неземна любов; Любов полатана-подерта нанівець; Вічна Любов; роз'ятрена розлючена любов; мерехтлива любов; скрита Любов".

Подаємо також, оригінальне поетичне визначення А.Яном явища любові [с. 34 – тут і далі по 9]:

"Я скажу тобі про Любов – це Дух,
Таємних думок Душі розмова,
Його немає в грошах
і трамвайний рух не містить
- це неземна основа".

Продовжимо далі список: "Таємна зникаюча Любов до мене; минула любов; нове кохання; Любов несказима; Моя Любов до тебе – Демонічна; Любов одинока; Любов світла і висока; Любов моя – космічна сила; четверта вже Любов; Твоя Любов; Безмежна моя до Тебе Любов; Любов моя; Моя найщиріша Любов – неземна; Моя Любов – моя печаль; Моя Любов – зникаю сам; Любов в Тебе; Свята світла Любов; Любов щира; Любов моя – безмежна; На віддалі – Любов моя; Любов ця – нескорима; Духовна Любов; Любов зелена; Неземна Любов; Любов лише Душ – повстала».

І знову – поетичне визначення любові, тепер вже у зв'язку з волею –

«Дамо їм наше відкриття:
Основи Душ – кохання.
Для них неволя – забуття,
А Воля оживання!» [9, с.119].

Далі – "Любов – моя безмежна; весняна Любов; чиста Любов; Любов Бога; Символ Любові – Любов моя – Це незгасиме палке кохання!; Єдина Ти моя Любов, Незрима, буйно-неймовірна; Мені Любов ця – Богом дана; Одна Любов у мене – Ти Глибин думок – Душі єднання; Любові вовк голоден; Твоє Життя – Любов; істинна і справжня Любов; Любов зеленої Фатими; Любов, що манить; Любов, що виникла; Любов тільки наївна; Твоя Любов; Немає Любові - без ласки; Немає почуття Любові – у масці; Любов велика; Любов ніжна; Любов –

надія; Любов жагуча; Любов твоя; Любов моя ненаситна; Дух Світлої Любви; Здійснене і майбутнє кохання; неймовірне кохання; Демон Чорної Любові; Демон Світлої Любові; Любов скритна; Колапс Таємної Любові; Чорні світи скритої Любові; Шалена Любов; Трепет скритої Любові; ласки щирої Любові; Любов без двозначностей і масок; Любов бездонна; Любов кривава; наша Любов – ілюзія мені дурному; потаємна Любов; Демон дуже скритої Любові; Демон священної Любові; Демон Любові-Долі; Демон Любові; Демон Світлої Любові; Демон скритної Любові; Демон щирої Любові; Демон Великої Любові; Демон нашої Любові; Надтаємна Любов; Таємно далека дорога Любов; жахлива, таємна Любов; таємна, безмірна, жахлива любов; вільна любов; неземна і вічна Любов моя предвічна; Любов в колапсі щира і безпечна; Священна Любов; Прекрасна Любов; Любов безмовна; Любов самотня й бездомна; Любов-фортеця-замок; Щира Любов; Сяюча, ласкава і всеосяжна; кара-Любов; палка Любов Священна; Свята Любов на Волі; напруження-Любов; Безтілесна наша Любов; Ця любов напасна; Любов чарівна в цьому світі; Любов ця Демонова; Любов повстала; Любов зникаюча у небі; Любов моя – тебе кохаю;

Люби мене, Любов моя,
Ти моя радість – моя Мрія! [9, с.252].

Прекрасний стан Любові-Сили; таємно-жахлива любов; Жахливо таємно-неземна Любов; таємна плачуча Любов; Любов шалено-трудна;

Я твій, іду в любов,
як на війну! [9, с.289];
Цілюються Душі – в Любові... [9, с.291];

Заборонена - каменована Любов;

Цілюються Душі – тільки щирі
В любові і бажаннях,
Хай буде їх ласка в мирі,
В земнім безкінечним коханні [9, с.292];

Любов вічна; Ревнива Любов; Любов-вогонь нескоримий; Любов палка; Любов тремка, мов світло жінки-Комети; зникла Любов; нова любов; щира демонічна Любов; зрадлива Любов, підступна Собою; чудовисько Любові; Не проста Любов; Любов-досконала; Земна Любов; своя Любов світла; справжня Любов; Любов-Доля; «така Любов»; звірська Любов; Любов-хіть; Любов чарівна; Партизанська Любов; Любов Свята; Перша Любов-часто трагічна; буйна, з небезпечним кінцем Любов; Любов Демонічна, з таємним жахливим лицем; Друга Любов-сімейна; Ця Любов практична, слейна; Третя Любов – платонічна в символах радості або ненависті стає; інші Любові – цілком таємні, хитрі, зрадливі, свавільні, палкі. Людям вони особливо приємні; є ще Любов – надтаємна. Партизанською зветься вона, окрема з трудним початком, досконала, метка, професійна, свідома, хитра, поважна, велична, достойна, взаємно-потворна і безстыдно-проста; Ця Любов не губить Сімейну Любов, вона співіснує з таємним коханням палким, вона зараза якась надприємна; жахливим своїм змістом таким і розвитком коротких любовних подій стрімких; свавільна Любов Галатеї; Любов до Неї (Галатеї) – вся даремна; Таємна

жахлива Любов; Така Любов - як будяки; земне кохання; Любов моя палка; земна розгнuzдана Любов; Любов-Галатея" [9, с. 363]. Ми привели цю поетичну типологію любові, щоб показати реальну складність почуття любові, шекспірівське розмаїття видів кохання, їх динаміку, величезну доленосну силу, а іноді і небезпеку для людини. Згадаймо в цьому плані книгу В.Леві «Травматологія любові», з якою пов'язана необхідність психотерапії травмованої любові.

Ми можемо додати до цього списку й такі види любові, як вже згадувані материнська і батьківська любов, синовня й дочірня любов, романтична й реалістична, сліпа і зряча любов, бабусина й дідусева любов, патріотична і ностальгічна любов, любов до праці та істини, любов до природи і життя, любов до кожної людини і людства. Прикладом останнього виду є любов Мати Терези до хворих і бідних людей, любов до людства Папи Іоана Павла II. Існує також педагогічна і психологічна любов. Важливою в нинішніх умовах є соціальна та громадянська любов, міжнаціональна та міжособистісна любов як основа миру, злагоди і прогресу людства. Можна виходити з класифікації видів любові, в якій вона характеризується як позитивне відношення до Природи, Людства, Людини, Себе, Істини, Життя, Сім'ї, Праці тощо. Кожний може продовжити цей перелік далі і обрати з нього необхідний(ні) вид(и) любові для удосконалення власного життя і життя інших людей...

Значення любові для утвердження життя людини, її цінності та самоцінності, честі і гідності очевидне. Любов підносить людину й особистість, робить їх сильнішою і здоровішою. Наведемо лише один приклад. Так, американські лікарі провели цікавий довготривалий експеримент із декількома сотнями учнів ряду коледжів. На першому етапі вони з'ясували у бесіді з ними, чи любили або не любили їх у дитинстві їхні батьки і чи відчували вони на собі цю любов або нелюбов. Їх відповіді, а також дані про стан здоров'я були занесені в експериментальні протоколи. Через 35 років вони знову зібрали дані про своїх піддослідних і з'ясували статистично достовірний факт, що серед тих, кого любили батьки, було багато успішних людей і усього 25% мали хронічні хвороби. В іншій же групі, яких батьки не любили, успішних у життєвій долі і кар'єрі виявилось значно менше, а хронічні хвороби виявилися у 87% опитаних.

Ось чому у людини має бути можливість вибору і утвердження власного виду(ів) любові як почуттєвої основи свого духовного потенціалу серед усієї величезної гами цього життєдайного почуття і використання його на всіх вікових етапах і в усіх ситуаціях життєвого шляху для підвищення ступеня успішності, здоров'я і тривалості життя. Адже, як стверджує французький філософ Марсель у своїй книзі про природу любові, сказати людині "Я люблю тебе!" - це означає фактично сказати їй: "Ти ніколи не вмреш!" (наведені дані взяті з телепередачі 1-го каналу Росії "Тайни любові" 8.XI.2009 року).

Як на наш погляд, представник гуманістичної психології та педагогіки має володіти бажанням, здатністю духовно любити своїх клієнтів, учнів, колег, вмінням щиро сказати їм: «Я Вас люблю!» в момент, коли від цього залежить їх здоров'я і саме життя. Це особливо стосується практичного психолога системи

освіти, психотерапевта і консультанта. У практиці автора цієї статті неодноразово траплялися випадки, коли така здатність рятувала життя людей...

Отже, психолого-педагогічне вивчення проблеми любові має бути продовжене і не перериватися у психології та педагогіці, зокрема у таких її аспектах, як розкриття духовного, гуманістичного потенціалу почуття любові, вплив мудрої любові дорослих на розвиток особистості дитини, збереження духовності, благородства, щирості й дієвості любові у стосунках між людьми. Любов має виступати як ключовий духовний ресурс покращення навчальної, трудової, творчої професійної діяльності, соціальної поведінки, життєдіяльності і життя, в цілому. Особливої уваги потребує захист любові від розпусти та різних форм її викривлення, виключення випадків маніпулювання любов'ю, що може призвести, зокрема до гострих психотравм і виникнення суїцидальної загрози для учнівської молоді і дорослих. Любов має породжувати, розвивати і підтримувати не тільки нову людину, особистість, в цілому, життя, але і умови їх існування, розвитку, тобто – життєдіяльність, створення нового, більш досконалого предметного, духовного і матеріального, світу. Вона має включатися як начало, джерело, каталізатор в усі види творчості, інновації, продуктивної праці, утворювати гуманістичний стрижень громадянської поведінки і суспільного життя. Саме тому слід говорити, услід за В.О.Сухомлинським, про мудрість любові, формування якої слід здійснювати вже у дошкільному та шкільному віці зусиллями батьків, вчителів, психологів і самих учнів.

Доречним видається становлення таких наукових галузей, як психологія і педагогіка любові! Вони потрібні для того, щоб людина вміла протистояти ненависті, щоб життя перемагало смерть! Хочеться навести на завершення слова мудрої людини, академіка В.М.Синьова, сформульовані ним російською мовою: «Давайте относиться друг к другу, как Друг к Другу!», тобто з любов'ю!

Література.

1. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007. – 544 с.
2. Герриг Р., Зимбардо Ф. Психология и жизнь. – 16-е изд. – СПб.: Питер, 2004. – 955 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1992. – 376 с.
4. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
5. Изард К. Эмоции человека: Пер. с англ. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980, 440 с.
6. Кон И.С. Дружба: Этико-психологический очерк. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 350 с.
7. Корчак Я. Как любить ребенка: Книга о воспитании: Пер. с польск. – М.: Политиздат, 1990. – 493 с.
8. Максименко С.Д., К.С.Максименко, М.В.Папуча. Психология личности / За ред. С.Д.Максименка. – К.: ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
9. Миколайчук Я.М. Незаймана Любов у даліні Світів: Поетична повість. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 384 с.

10. Моргун В.Ф. Методика исследования мотивации любви в свете концепции многомерного развития личности // Семья и личность. Ч.1. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – С. 237-352.

11. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. - Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с.

12. Рудницька Оксана Петрівна. Музыка і культура особистості: проблемисучасної педагогічної освіти: навч. посібник/ О.П. Рудницька; АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. - К.: 1998. - 247 с.

13. Сухомлинский В.А. Избранные произведения. Т. 5. Статьи. – К.: Рад. школа, 1980. – 678 с.

14. Челпанов Г.И. Очерки психологии / Г.И. Челпанов. – М.; Обнинск: ИГ-СОЦИН, 2009. – 248 с.

Valentine Rybalka,

Kyiv, Ukraine.

SENSE OF LOVE AS BASIS OF SPIRITUAL POTENTIAL OF PRACTICAL PSYCHOLOGIST AND SOCIAL TEACHER

This article analyzes the historical context of the psychological characteristics of love in the works of a number of national and foreign philosophers, psychologists and teachers, especially such as H.I. Chelpanov, Ya. Korchak, V.O. Suhomlynsky, I.A. Zyazyun, S.D. Maksymenko and others. The importance of love is presented as the foundation of the spiritual potential of professional psychologists and educators and as a constructive resource of appearing and improvement of educational, employing, creative activity and life activity of human and personality as a whole.

Keywords: love, spiritual potential, a practical psychologist and social educator, views of national and foreign scientists.

Валентин Рибалка,

Київ, Україна

ПОЧУТТЯ ЛЮБОВІ КАК ОСНОВА ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРАКТИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГА І СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У статті аналізується в історичному контексті психологічна характеристика почуття любові в роботах ряду вітчизняних і зарубіжних філософів, психологів і педагогів, передусім, таких як Г.І. Челпанов, Я. Корчак, В.О. Сухомлинський, І.А. Зязюн, С.Д. Максименко та ін. Показане важливе значення почуття любові як основи духовного потенціалу професійних психологів і педагогів, як конструктивного ресурсу породження, удосконалення учбової, трудової, творчої діяльності, життєдіяльності людини, особистості, в цілому.

Ключові слова: почуття любові, духовний потенціал, професійний психолог і педагог, погляди вітчизняних та зарубіжних вчених.

Валентин Рыбалка,

Киев, Украина.

ЧУВСТВО ЛЮБВИ КАК ОСНОВА ДУХОВНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРАКТИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГА И СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

В статье анализируется в историческом контексте психологическая характеристика чувства любви в работах ряда отечественных и зарубежных философов, психологов и педагогов, прежде всего, таких, как Г.И.Челпанов, Я.Корчак, В.А.Сухомлинский, И.А.Зязюн, С.Д.Максименко и др. Показано важное значение чувства любви как основы духовного потенциала профессиональных психологов и педагогов, как конструктивного ресурса порождения, усовершенствования учебной, трудовой, творческой деятельности, жизнедеятельности человека, личности в целом.

Ключевые слова: чувство любви, духовный потенциал, практический психолог и социальный педагог, взгляды отечественных и зарубежных ученых.